

SPORT MENEJMENTIDA BOSHQARUV PRINSIPLARI

DOI: 10.5281/zenodo.11148447

Rasulov Anvar Saidmurod o'g'li

O'zDJTSU "Menejment va sport tadbirlarini tashkil etish"

kafedrasi o'qituvchisi (+998998325954) anvarrasulov1199@gmail.com

O'ktamov Nozimbek Nozir o'g'li

MN-51-20 guruh talabasi

Robbimov Islombek Abbos o'g'li

MN-52-23 guruh talabasi

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti,

Chirchiq shahri, O'zbekiston

Annotasiya: Ushbu maqolada Sport menejmenti va sportda boshqaruv tizimining prinsiplari, menejmentda boshqaruv faoliyatini to'g'ri tashkil etish va amalga oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Prinsip, yetakchi, go'ya ilmiylik prinsipi, markazlashgan boshqaruv, tizimlilik prinsipi, yaxlitlik prinsipi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются принципы спортивного менеджмента и системы управления в спорте, направленные на правильную организацию и осуществление управленческой деятельности в управлении.

Ключевые слова: принцип, лидер, принцип притворной научности, принцип централизованного управления, принцип системности, принцип целостности.

Annotation: this article focuses on the principles of the management system in sports management and sports, the correct organization and implementation of management activities in management.

Keywords: principle, leader, Goya principle of science, centralized management, principle of systemality, principle of integrity.

Prinsip tushunchasi lotincha "pricium" soʻzidan olingan boʻlib "boshlanish", "asos" degan maʼnoni bildiradi. Hozirgacha bu soʻz maʼnosi har xil talqin qilib kelinmoqda, jumladan, baʼzi manbalarda asos yoki qandaydir nazariya va fanning boshlanish nuqtasi sifatida maʼno berilayapti, boshqa manbalarda esa, ishchi xodim, xodimlar xulqining boshlangʻich yoki asosiy qoidasi sifatida va guruh aʼzolarining oʻzaro munosabatlariga qoʻyilgan asosiy talab sifatida ifodalangan. Demak, prinsip - bu faoliyat yuritish, boshqaruvning asosiy qoidasi, yetakchi gʻoyadir. Ilmiy adabiyotlarda odatda, boshqaruv prinsiplari deganda iqtisodiyotga rahbarlik qilishda asoslaniladigan asosiy qoida, yoʻl-yoʻriq, xulq meʼyorlari tushuniladi.

Boshqaruv prinsiplari iqtisodiyot qonunlari taʼsiri natijasida boshqaruv usullariga bogʻliq hodisalar mohiyatini aks ettiradi. Jismoniy tarbiya va sport menejmentida boshqaruv mexanizmi sxemasini quyidagicha ifodalash mumkin:

Prinsiplar —► usullar -► uslublar —► hodisalar

Sport menejmentining boshqaruv prinsiplari oʻzaro bogʻliq va birgalikda qoʻllanilishi lozim. Oʻzbekistonda menejment prinsiplari yurtimizdagi barcha sohalarda, jumladan, jismoniy tarbiya va sport sohaslarida amalga oshirilayotgan ijtimoiy - iqtisodiy va siyosiy tub oʻzgarishlarni aks ettiradi. Ular davlat tizimi, mulkchilik formalari, infratuzilma, huquqiy normalarni aks ettirgan holda ijtimoiy-iqtisodiy yoʻnalishga egadir. Menejmentda, xususan jismoniy tarbiya va sport menejmentida rahbarlar oʻzlarining amaliy faoliyatlarida umumiy prinsiplardan koʻp foydalanadilar. Menejment prinsiplari rahbarlar oʻzlarining boshqaruv faoliyatlari va xoʻjalik masalalarini yechishlarida foydalaniladigan asosiy qoida va yoʻriqnomalar majmuasidan iboratdir.

Menejmentda mavjud har bir prinsipning nazariy asoslarini birma - bir oʻrganib, ulardan alohida foydalanish mumkin, lekin amalda ular butun bir majmua sifatida qoʻllanilib va rivojlanib borayapti. Jismoniy tarbiya va sport menejmenti prinsiplarining majmuasi jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi amaliyoti bilan bevosita aloqadordir. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining menejment prinsiplariga mos

bo‘lmagan harakatlari amaldagi sistema qonuniyatlariga zid keladi va boshqaruvda uzulishlarga olib keladi, pirovardida uning samaradorligi pasayadi.

Sport menejmenti prinsiplari majmuasi o‘z tabiatiga ko‘ra, yaxlit bo‘lsada, ahamiyat darajasiga ko‘ra, har xildir. Ular qo‘llanayotgan joyiga, tizim, tashkiliy va funksional ko‘rinishiga qarab bir-biridan farq qiladi. Iqtisodiy munosabatlarning har xilligi prinsiplarning turli tumanligini taqozo etadi.

1. Menejment xizmati o‘zining mohiyatiga ko‘ra, jismoniy tarbiya va sport faoliyatidagi ko‘pgina umumiy prinsiplarga amal qilgan holda rivojlanib boradi. Ulardan eng muhimi ilmiylik prinsipidir, u har doim nazariyaning amaliyotdan ilgarilab borishini hisobga olgan holda, jismoniy tarbiya va sport menejmentini boshqaruvdagi zamon talablariga javob bera oladigan bo‘lishiga xizmat qiladi. Ilmiylik prinsipi jamiyatdagi ijtimoiy - siyosiy siljishlarni oldindan fan asosida ko‘ra bilgan holda, amaldagi aniq sharoitga qarab boshqarish tizimini to‘liq nazoratda ushlab tura oladigan darajada menejmentning asosiy zvenosini topa olishga xizmat qiladi.

2. Sport menejmentida boshqaruvninr barcha ierarxik pog‘onalari yani davlat, tarmoqlararo, tarmoq va korxonada doiralarida boshqaruvning birlik (yaxlitlik) prinsipi doimiy ravishda qo‘llanib kelinadi. Ushbu prinsip yurtimizda ma‘muriy-boshqaruv sub'yektlari, har xil ijtimoiy hayot va xalq xo‘jaligi tarmoqlari, shu jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari doirasidagi tizimlar mavjudligiga asoslangan. Menejmentning yaxlitlik prinsipi iqtisodni, jumladan, jismoniy tarbiya va sportni boshqarishdagi tarmoq va hududiy yaxlitlik prinsipi bilan chambarchas bog‘lanib ketgan.

3. Jismoniy tarbiya va sportda markazlashgan boshqaruv bilan demokratik boshqaruvning yaxlitlik prinsipi. Markazlashgan boshqaruv bilan demokratik boshqaruvning yutuq kamchiliklari menejmentda yorqin namoyon bo‘lib turadi. Shuning uchun ulardan rahbarlar o‘z davrida, o‘z foydalarini ko‘zlagan holda juda unumli foydalanib kelganlar. Masalan sobiq ittifoq rahbarlari uchun markazlashgan boshqaruv qo‘l kelgan bo‘lsa, O‘zbekistonda mustaqillik, bozor iqtisodiyoti sharoitida aksincha, demokratik boshqaruvning o‘rni kengayib borayotganini ko‘rayapmi. Lekin

hayot shuni ko'rsatdiki, bozor iqtisodiyoti talablariga sof ravishda, alohida na markazlashgan boshqaruv, na demokrativ boshqaruvi to'liq javob bera oladi. Sportda markazlashgan boshqaruv bilan demokrativ boshqaruvning yaxlitlik prinsipi, masalan, jamoa, guruhlarning mashg'uloti yoki musobaqalar vaqtida murabbiyning topshiriqlarini (markazlashgan boshqaruv) sardor orqali o'yinchilar tomonidan, sharoitga qarab, ijodiy ravishda ijro etilishida (demokrativ boshqaruv) namoyon bo'ladi.

4. Sport menejmentining muhim elementlaridan biri tizimli boshqarish prinsipidir. Menejmentning tizimli boshqarish prinsipi ko'rilayotgan har qanday muammoda masalalar yechimini optimizatsiyalashga qodir, har tomonlama, ko'p qirrali yondashuvni ko'zda tutadi. Tizimli yondashuv qator-qator ilmiy-texnik, ijtimoiy- siyosiy, ruhiy masalalarni oqilona (kompromiss) yechimini o'z ichiga oladi. U boshqaruv jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi va tashqi bog'lanishlarni, barcha omillar majmuasini inobatga olishni talab qiladi.

5. Sportni boshqarishda standartlashtirish prinsipi bosh rolni o'ynaydi. Uning amalga oshirilishi sport inshootlarini qurish, sport inventarlarini yaratishda samaradorlikka erishish masalalarini hal etishda qulayliklar tug'diradi. U jismoniy tarbiya va sportda o'zaro bog'liq standartlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish va joriy etishda yagona davlat siyosatini olib borishni ko'zda tutadi. Standartlashtirish prinsipining joriy etilishi barcha stanrtlarning nisbatan mo'tadilligini optimal ta'minlagan holda, texnik shartlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni o'z vaqtida, tegishli me'yor darajasida o'zgartirib borishga xizmat qiladi.

6. O'zbekistonda ko'p millatli aholi yashaydigan sharoitda, bozor munosabatlarining hozirgi zamon bosqichida barcha tarmoqlardagi kabi sport menejmentida ham boshqaruvning baynalminal va milliy xususiyatlarini muvofiqlashtirish prinsipi qo'l keladi. Menejment umuman olganda, millat tanlamaydigan soha hisoblanadi, O'zbekiston sharoitida an'anaviy ravishda yuzdan ortiq millatlar yashab kelayotgan holatda biron-bir millat vakilining kamsitilmasligi ayni haqiqat, ularning barchasiga hukumatimiz, xalqimiz tomonidan teng sharoit yaratib berilgan. Lekin biz quyida ko'rmoqchi bo'lgan boblarimizda menejmentdagi

milliy xususiyatlarning zamonaviy boshqaruv tizimida juda katta ahamiyat kasb etishiga e'tibor qilmoqchimiz. Menejment nazariyasi va amaliyotida katta o'rin egallagan Yevromenejment, AQSH, Yaponiya menejmentining xususiyatlari, qolaversa, sharqoniy menejmentning alohidagilini aynan boshqaruvning baynalminal usullari orqali birlashtirish mumkin.

7. Jismoniy tarbiya va sportda eng oqil prinsiplardan biri ishchi xodimning moddiy va ma'naviy rag'batlantirish prinsipi bo'lib, u juda katta ahamiyatga egadir. U shuni ko'rsatadiki, jamiyatdagi iqtisodiy munosabatlar, eng avvalo, manfaatlar ko'rinishida yuzaga keladi, bu esa bozor iqtisodiyotiga o'tish buyruq bilan emas, balki xizmatchilarning shaxsiy qiziqishlari orqali amalga oshiriladi. Jismoniy tarbiya va sportda ham menejmentning motivatsiyalash modellari orqali juda ko'p rag'batlantirish usullarini topish mumkin. Yuqorida keltirganimizdek, motivatsion modellar kam xarajatsiz, yoki umuman, xarajatsiz insonlarni o'z ich-ichlaridan misli ko'rilmagan intilishlarga olib kelishi mumkin.

8. Xalq xo'jaligida, jumladan, jismoniy tarbiya va sportda ham iqtisodning birlamchilik, siyosatning Ikkilamchilik prinsip katta ahamiyatga ega. Tarixdan siyosatni birinchi o'rniga qo'yib, iqtisodni unga bo'ysundirilganda qanday salbiy oqibatlar, iqtisodiyot qonunlarini buzilishiga olib borgani barchamizga ma'lum. Respublikamiz iqtisodiyot, rivojini to'g'ri yo'lga qo'yish maqsadida Prezidentimiz I.A.Karimov "Iqtisod boshqaruvini isloh qilish"ning beshta prinsipidan eng birinchi o'ringa iqtisod ustuvorligini qo'ydi. Yuqoridagi A.Masloning "Inson ehtiyojlari modeli"da keltirilgandek, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilarning ehtiyojlarini bosqichma-bosqich qondirishda iqtisodning birinchi o'rinda turishi ayni haqiqatdir. Aslini olganda, motivatsion modellardagi har qanday omildan foydalanishni tashkil etishning o'zi birinchi navbatda, katta iqtisodiy masaladir.

9. Sportda amaldagi mashg'ulotlar, natijalarning so'nggi yutuqqa qaratiigan bo'lishi prinsipi. A.Maslouning "Inson ehtiyojlari modeli"ning so'nggi bosqichlarida keltirilgan, "Hurmat va o'z imkoniyatlarini namoyish qilish" ehtiyojlariga ko'ra, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilarning maqsadlari tor doiradagi

masalalar bilan cheklanmagan bo‘lmog‘i lozim. Har bir sportchi o‘zining jismoniy tayyorgarligida ma‘lum ko‘rsatkichlarga erishgach, kelajakda ulardan unumli foydalanishni ham o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yishi musobaqalarda yuksak marralarga erishishga undaydi. Ushbu masalalarni hal etishda A.Maslouning "Inson ehtiyojlari modeli"da keltirilgandek, jismoniy tarbiya va sport menejmenti ham katta imkoniyatlarga ega, jumladan, quyida biz batafsil tahlil qiladigan motivatsiyadagi "Kutish nazariyasi" modeli va boshqalar misol bo‘la oladi. Sportda birgina "Kutish nazariyasi"ni joriy qilish orqali sportchilarni kelajakdagi yutuqlariga ishonirish orqali amalda ularni katta yutuqlarga undash va eng yuqori shohsupaga olib chiqish mumkin.

10. Sport menejmentida mo‘tadillik prinsipi. Sport bilan shug‘ullanuvchilarning uzoq muddat davomida jismoniy va ruhiy holatlarni tegishli darajada ta'minlab borish menejment oldida turgan dolzarb masalalardan hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanuvchilar uchun doimo "Yuksak sport forma"sida bo‘lish eng dolzarb masalalardan hisoblanadi, ushbu masalani hal etishda menejment ortiqcha xarajatlarsiz, kerak bo‘lsa, katta mablag‘ talab qiladigan texnik-texnologik vositalarisiz o‘zining kategoriyalari, usullari va motivatsion modellari yordamida katta hissa qo‘shishi mumkin.

11. Ishchi jamoalarida, jumladan, jismoniy tarbiya va sport jamoalarida guruh hamkorligini ta'minlash prinsipi. Jismoniy tarbiya va sport guruhlarida, ya'ni guruhlarda tarkibni ishtirokchilarning bir-birlariga mos kelishlarini hisobga olgan holda shakllantirilmasa, kerakli ruhiy muhitga erishib bo‘lmaydi va guruhda hamkorlik yuzaga kelmaydi. Biz yuqorida qayd qilganimizdek, har bir shaxs turli xildagi shijoatga mansub bo‘lgan holda, turlicha ruhiy holatda, kayfiyatda bo‘ladi, Bunday insonlarni guruh jamoalarida o‘z o‘rinlarini topishlari, hamjihatda bo‘lib ishlay olishlari va boshqa guruhlar bilan hamkorligini ta'minlash uchun menejerlar o‘ta murakkab, katta masalalarni hal etishlariga to‘g‘ri keladi. Menejment nazariyasi va amaliyotida har qanday guruh a'zolarini bir- birlariga mos ravishda oldindan tanlay bilish masalasi katta o‘rin olgan va ularni hal etishning ma'lum yechimlari ham mavjud.

Rejalilik prinsipi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarishni, jismoniy tarbiya va sportni rejali boshqarish - biznes va strategik rejasini tuzish - iqtisodiy siyosatlarni amalga oshirishning muhim shartidir. Bu prinsip ishlab chiqarish rivojlanishining uzoq muddatga mo'ljallangan yo'nalishlari, sur'atlari va nisbatlarini belgilashni ifodalaydi.

Xodimlar (ishchi xodim)ni tanlash va joylashtirish prinsipi Bozor iqtisodiyoti sharoitida kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo'yish prinsipi muhim ahamiyat kasb etadi. Bozor munosabatlari boshqaruv kadrlariga qat'iy talablar qo'yadi, ularning ishbilarmonlik sifatlari, ishlab chiqarish oldida turgan masalalarni belgilaydi. Jismoniy tarbiya va sport sohasida ushbu masala o'ta dolzarb hisoblanadi.

Agentlar mustaqillik va erkinligi prinsipi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida agentlarsiz ish yuritishni tasavvur qilish qiyin, shuning uchun bozorda agentlar faoliyati iqtisodiy javobgarlik bilan bog'langan holda, birgalikda amalga oshishi kerak. Keyingi yillarda jismoniy tarbiya va sport sohasida ham agentlarning o'rni kengayib borayapti.

Shaxsiy tashabbus prinsipi. Bozorda ishbilarmon, omilkor, shaxsiy foyda uchun harakat qiluvchi, tadbirkor kishilar faoliyat yuritishi kerak. Jismoniy tarbiya va sportda jamoa va jamiyat manfaatlariga shaxsiy manfaat va shaxsiy tashabbusiz erishib bo'lmasligini esdan chiqarmaslik lozim.

Javobgarlik va tavakkalchilik prinsipi. Tadbirkor o'z faoliyati uchun javobgar bo'lishi, bunda ma'lum tavakkalchilik ham hisobga, olinishi, ya'ni tadbirkorning o'z huquq va majburiyatlari bo'lishi kerak. Jismoniy tarbiya va sport sohasida ushbu masala har qadamda uchraydigan o'ta dolzarb mas'uliyat hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va ilmiy salohiyatni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2020-yil 3-noyabr. www.lex.uz

2. Методологические вопросы эффективного использования ресурсов развития физической культуры и спорта У.Б. Турдубеков, А.С. Расулов, А.А. Исмоилов - GOLDEN BRAIN, 2023.

3. Jismoniy tarbiya va sport menejmenti [Mant]: darslik/ Yarashev K.D., ZiyadullayevK.Sh., BabajanovR.Y.-Toshkent. “O‘zkitobsavdonashriyoti”,2020

4. Nabiullin R.X. Jismoniy tarbiya va sport menejmenti. O‘quv qo‘llanma.-T., 201